

EVL Niva Nemanického potoka – spolupráce mezi vlastníkem, zemědělci a ochránci přírody jako předpoklad pro zachování vysoké diverzity společenstev

Václav Bystřický, Tomáš Peckert, Zuzana Blažková

Letošní 20. výročí CHKO Český les se nese v duchu spolupráce. Významným milníkem je komplexní dohoda o šetrném hospodaření s většinovým vlastníkem pozemků v evropsky významné lokalitě Niva Nemanického potoka. Rozsáhlé území o rozloze téměř 700 ha je jedinečné rozsahem i svou biologickou rozmanitostí. Pestrá mozaika převážně mokřadních ekosystémů je doplněna pozůstatky zaniklých sídel. Území zůstalo zakonzervováno díky blízkosti státní

hranice v dobách „železné opony“. Vysoká hladina spodní vody a špatná dostupnost učinily toto území neatraktivní pro moderní formy zemědělství. Ztížené podmínky pro hospodaření přináší značné obtíže i pro nastavení náležité péče v současnosti. Počáteční nesmělé pokusy na nejcennějších plochách se rozvinuly do rozsáhlé spolupráce s vlastníkem, která byla uzavřena podpisem komplexní veřejnoprávní dohody mezi ním a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR.

Obr. 1: Typický pohled do Nemanické nivy. Krajinná mozaika je zásadní pro řadu ptačích druhů. Foto Václav Bystřický

Obr. 2: Samec hýla rudého, vlajkový druh Nemanické nivy. Foto Václav Bystřický

Perla Českého lesa

Nemanická niva se nachází v jižní části Českého lesa v příhraniční oblasti v okolí obce Nemanice. Páteř celého území tvoří Nemanický potok, který pramení v nedaleké Závisti a odvádí vodu do povodí Dunaje. Území zahrnuje téměř 700 ha zachovalých mokřadů. Tento typ biotopu zde ve spojení s mozaikou rozličných lučních ekosystémů s roztroušenými solitéry křovitých vrb a olšin vytváří naprosto ideální podmínky pro výskyt řady druhů živočichů i rostlin. Území je známé především díky některým ptačím druhům, pro které Nemanická niva vlivem přítomnosti různě sukcesně starých biotopů představuje ideální hnízdní prostředí. Ptáci zde nacházejí nejen množství hnízdních alternativ, ale i rozmanitou potravní nabídku. Přítomnost Nemanického potoka zároveň znamená celoroční snadný přístup k vodě i v období sucha. Druhově bohatá avifauna tak přitahuje nemalou pozornost birdwatcherů. Během letošního mapování ptáků bylo v území zaznamenáno 58 ptačích druhů. Kromě běžných opeřenců byla zaznamenána řada ochranně významných druhů (viz Tab. 1), jejichž výskyt svědčí o významnosti této lokality. Pravidelně zde hnízdí například hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*), pěnice vlašská (*Sylvia nisoria*), slavík modráček střeoevropský (*Luscinia svecica cyanecula*), jeřáb popelavý (*Grus grus*), chřástal polní (*Crex crex*) a bekasina otavní (*Gallinago gallinago*).

Niva poskytuje také dlouhodobě stabilní a perspektivní prostor pro výskyt bobra evropského

(*Castor fiber*). Díky rozsáhlosti území zde nedochází ke konfliktům s lidskou činností, hrozí zde však potenciální negativní ovlivnění cenných rostlinných společenstev.

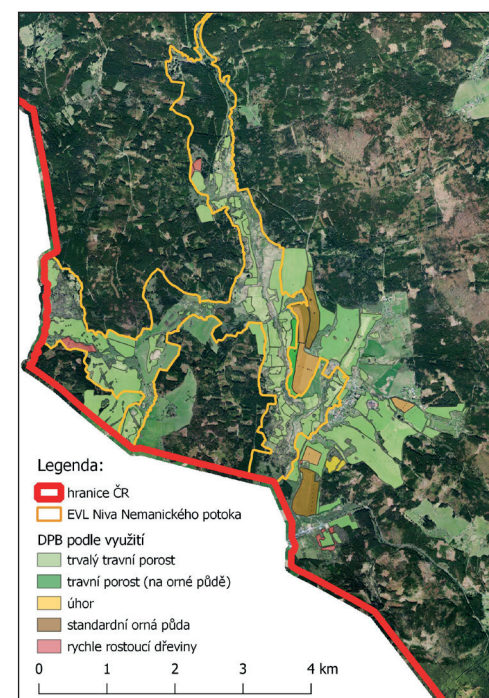
Niva Nemanického potoka je velmi hodnotná i po botanické stránce. Za nejceněnější jsou považována společenstva vodních makrofyt vyskytujících se v Nemanickém potoce. Významný je zde například výskyt stolísku střídavokvětého (*Myriophyllum alterniflorum*) a rdestu alpského (*Potamogeton alpinus*). Hojně se vyskytují i další druhy, jako např. hvězdoše (*Callitriche* sp.). Neméně cenná jsou četná nevápnitá mechová slatiniště, pcháčkové louky a oligotrofní porosty vysokých ostřic se zastoupením druhů, jako je vachta trojlístá (*Menyanthes trifoliata*), mochna bahenní (*Comarum palustre*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) či prstnatec pleťový (*Dactylorhiza incarnata*). Rozsáhlé jsou i porosty tužebníkových lad, které doplňuje několik rákosových porostů.

Relativně málo je z této oblasti známo o výskytu bezobratlých. První systematický průzkum, který byl zaměřen na faunu denních motýlů, byl proveden v letech 2019 a 2020 (Fric 2019). Ten odtud popsal 36 druhů, z nichž mezi nejvýznamnější patří vřetenuška mokřadní (*Zygaena trifolii*). Tato vlhkomilná vřetenuška bývala ostrůvkovitě rozšířená po celé ČR, než došlo k dramatickému vymizení z většiny území. Dnes ji najdeme jen na několika málo izolovaných místech v Čechách, na Moravě a části

Beskyd. Vlhké luční enklávy Českého lesa tak s největší pravděpodobností představují jedny z posledních míst, kde je naděje početnějšího výskytu daného druhu v ČR. Dalším významným obyvatelem této oblasti je mravenec rašelinový (*Formica picea*). Předpokládá se, že tento vzácný druh české myrmekofauny je značně odolný vůči nízkým zimním teplotám a zároveň tolerantní vůči zatopení hnízd, což jsou stěžejní vlastnosti pro úspěšné osídlování nových (i klimaticky nepříznivých) míst.

Pohled do historie

Celá nelesní enkláva v okolí Nemanic zaujímá plochu necelých 1 000 ha (Obr. 3). Jedná se o srážkově velice bohaté území, roční úhrn srážek se pohybuje kolem 800 mm. Územím odtéká významné množství vody, které spadne ve vrcholových částech Českého lesa, celá západní, návětrná strana Haltravského hřebene. Většina současných zemědělsky obhospodařovaných ploch byla v minulosti v rámci tzv. „náhradních rekultivací“ odvodněna a přeměněna na ornou půdu. Po změně režimu došlo k plošnému zatravnění, nicméně narušený vodní režim přetrvával. Přes vyšší nadmořskou výšku 500–667 m se s ohledem na celoroční dostatek srážkových vod jedná o zemědělsky atraktivní území. Perspektivní je zejména intenzivní produkce biomasy, včetně

Obr. 3: Mapa vymezení zájmového území s vyznačením předmětných zemědělských půdních bloků. Podkladová mapa: Ortofoto © ČÚZK, vrstva Díly půdních bloků © MZE, AOPK ČR 2025

pěstování kukuřice. Přetrvává proto tlak na rozšiřování orné půdy a zvyšování úživnosti pozemků prostřednictvím statkových hnojiv a digestátů. To vše pravděpodobně v dlouhodobém horizontu vede k hromadění živin v Nivě Nemanického potoka, kterým odtéká veškerá voda z území.

Vlastní Niva Nemanického potoka byla našťastí ušetřena zemědělských experimentů 2. pol. 20. století. Vysoký stupeň podmáčení, přítomnost ostře střežené státní hranice a obtížná dostupnost vedly naopak k úplné absenci hospodaření. Tento stav přetrvával i dlouho po změně režimu. V době vzniku CHKO Český les začínalo být proto území již poznamenáno silící sukcesí. S ohledem na rozsah, obtížnou dostupnost a vysokou hladinu spodní vody byly počáteční pokusy o management velmi nesmělé. Dokonce se objevily snahy celé území oplotit a nechat spásat velkými býložravci. V té době byly tyto přístupy ještě příliš inovativní a nepodařilo se je prosadit. Postupně se nejcennější plochy začaly kosit tradičními ochranářskými postupy, tzn. křovinořez a vytahování biomasy na plachtách na pevnou půdu a následný odvoz. Podařilo se tak podchytit některé cenné biotopy, nicméně management území v celém rozsahu zůstával technicky i finančně neuchopitelný. Revoluci přinesl až převod do té doby státních pozemků do rukou soukromého zemědělce.

V roce 2016 byl z prostředků Programu obnovy udržitelných funkcí krajiny proveden obnovní management na ploše 14,01 ha, spočívající v obnovení seče na dlouhodobě neobhospodařovaných plochách spojené s částečným odstraněním náletových dřevin. Pro zajištění udržitelnosti byly na těchto plochách následně vymezeny zemědělské půdní bloky a nastaveny vhodné nadstavbové AEKO tituly. V tomto případě titul podmáčené a rašelinné louky. Ze strany vlastníka došlo rovněž k nákupu vhodné lehké techniky, která umožňuje šetrné pokosení mokřých luk (Obr. 4). Hrabání a vynášení hmoty zůstává v režimu ruční práce. S ohledem na rozsah sekaných ploch – celkem cca 70 ha takto sečených ploch – se jedná o organizačně náročný proces.

Diferencovaná péče podporuje biodiverzitu

Přírodní význam Nemanické nivy spočívá v pestrosti biotopů. Vysoká mozaikovitost spojená s množstvím biotopů v různých stadiích sukcese na sebe váže výskyt velké druhové rozmanitosti (Obr. 1). Pro zachování této rozmanitosti

Tab. 1: Seznam zaznamenaných ochranářsky významných druhů ptáků v Nemanické nivě za rok 2025 se stupni jejich ochrany. Jedná se o druhy, které patří mezi zvláště chráněné druhy ptáků dle vyhlášky 395/1992 Sb., druhy zařazené do Směrnice Rady č. 2009/147/ES, o ochraně volně žijících ptáků, nebo mezi druhy zařazené do Červeného seznamu ptáků podle IUCN.

Ochránářsky významný ptačí druh	Červený seznamu ptáků podle IUCN	Vyhláška 395/1992 Sb.	Směrnice Rady č. 2009/147/ES
bekasina otavní (<i>Gallinago gallinago</i>)	EN – ohrožený	O – ohrožený	BD IIA, IIIB
bramborníček černohlavý (<i>Saxicola torquata</i>)	VU – zranitelný	O – ohrožený	–
bramborníček hnědý (<i>Saxicola rubetra</i>)	–	O – ohrožený	–
datel černý (<i>Dryocopus martius</i>)	–	–	BD I
hýl rudý (<i>Carpodacus erythrinus</i>)	VU – zranitelný	O – ohrožený	–
chřástal polní (<i>Crex crex</i>)	VU – zranitelný	SO – silně ohrožený	BD I
jeřáb popelavý (<i>Grus grus</i>)	CR – kriticky ohrožený	KO – kriticky ohrožený	BD I
krahujec obecný (<i>Accipiter nisus</i>)	VU – zranitelný	SO – silně ohrožený	–
krkavec velký (<i>Corvus corax</i>)	–	O – ohrožený	–
pěnice vlašská (<i>Sylvia nisoria</i>)	VU – zranitelný	SO – silně ohrožený	BD I
skřivan polní (<i>Alauda arvensis</i>)	–	–	BD IIB
slavík modráček střeoevropský (<i>Luscinia svecica cyanecula</i>)	EN – ohrožený	SO – silně ohrožený	BD I
strnad luční (<i>Emberiza calandra</i>)	VU – zranitelný	KO – kriticky ohrožený	–
špaček obecný (<i>Sturnus vulgaris</i>)	–	–	BD IIB
ťuhýk obecný (<i>Lanius collurio</i>)	NT – téměř ohrožený	O – ohrožený	BD I
vlaštovka obecná (<i>Hirundo rustica</i>)	NT – téměř ohrožený	O – ohrožený	–
volavka popelavá (<i>Ardea cinerea</i>)	NT – téměř ohrožený	–	–
vrána černá (<i>Corvus corone</i>)	NT – téměř ohrožený	–	–
žluna šedá (<i>Picus canus</i>)	VU – zranitelný	–	BD I

je zásadní specifické nastavení managementových opatření, která zohledňují potřeby jednotlivých ochranářsky významných druhů. Jedná se například o vhodně načasované odstraňování náletových dřevin, mozaikovitou seč, zákaz zemědělské činnosti na vybraných lokalitách či

ochranu hustých křovin a rákosin. Úzká spolupráce mezi zemědělcem a ochranou přírody je pro zajištění úspěšného vyhnízdění lučních druhů ptáků nezbytná. Typickým příkladem je ochrana hnízdišť chřástala polního (*Crex crex*), u kterého dochází k destrukci hnízd vlivem brzkých sečí

a pojezdů těžké techniky nejčastěji. Z tohoto důvodu se v Nemanické nivě provádějí každoroční monitoringy s cílem zjistit přesnou polohu všech teritoriálních jedinců a posléze nastavit patřičné agroenvironmentální opatření vedoucí k jejich ochraně. Nejčastěji zařazením vybraných půdních bloků do titulu Ochrana chřástala polního, jehož podmínkou je provedení první seče nejdříve po 15. srpnu. Pozitivním výsledkem toho však není jen ochrana chřástalů samotných, ale i dalších na zemi a v travinách hnízdících ochrannářsky významných druhů ptáků. Vedlejším předmětem ochrany se tak stávají i druhy, jako je například křepelka polní (*Coturnix coturnix*), strnad luční (*Emberiza calandra*) či bramborníček hnědý (*Saxicola rubetra*). Na předemných půdních blocích pravidelně hnízdí hned několik dalších ochrannářsky významných druhů ptáků, konkrétně hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*), pěnice vlašská (*Sylvia nisoria*), slavík modráček středoevropský (*Luscinia svecica cyaneula*), jeřáb popelavý (*Grus grus*) a bekasina otavní (*Gallinago gallinago*). Všechny tyto druhy zde profitují z vhodně provedených managementů.

Jedna příroda aneb ochrana přírody nekončí hranicemi rezervace

Péči o ochrannářsky cenné území EVL Niva Nemanického potoka spolupráce se zemědělcem zdaleka nekončí. Lokalita se nenachází ve vzduchoprázdnu a způsob hospodaření v jejím okolí má sekundárně vliv i na vlastní nivu. Na základě dlouhodobých jednání došlo k optimalizaci rozmístění orné půdy tak, aby byly zatravněny pozemky v kontaktu s nivou a také příliš svažité části polí. Místo nich bylo vlastníkovu umožněno rozorání nových ploch v ochrannářsky nevýznamných místech. Byly domluveny zatravnňovací pásy na kontaktech s ornou půdou. Jejich smyslem je snížení dopadů eutrofizace tím, že nebudou hnojeny, ale naopak na nich bude probíhat intenzivní sklizeň biomasy, aby docházelo k odčerpání živin. Bylo omezeno pěstování kukuřice, která byla částečně nahrazena jinými plodinami. V letech 2021–2023 byla z prostředků Programu péče o krajinu realizována půdní studie hodnotící vliv zemědělského hospodaření na nivu a ověřující funkčnost navržených opatření. Studie prokázala, že zatravnění vedlo k trojnásobnému snížení koncentrace nitrátového dusíku oproti orné půdě, zároveň účinně brání erozi a přísunu dalších živin. Navíc se potvrdilo, že hospodaření nemá negativní dopad na kvalitu vody.

Obr. 4: Příklad speciálního malotraktoru s nízkotlakými pneumatikami. Foto Václav Bystřický

Obr. 5: Podpis dohody o spolupráci mezi AOPK ČR a většinovým vlastníkem. Foto Daniela Hlinková

Těmito kroky však spolupráce s vlastníkem zdaleka nekončí. Z Programu péče o krajinu byly založeny dva sady místních ovocných odrůd, vzniklo několik tůň pro obojživelníky. V současnosti je zpracovávána projektová dokumentace na obnovu vodního režimu na odvodněné ploše v širším území. Došlo zde již k částečné redukci náletové zeleně a nastavení pravidelné seče opět v režimu AEKO Podmáčené a rašelinné louky.

Dlouhodobá rozsáhlá spolupráce mezi Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR a panem Štěpánem Bečvářem byla na jaře roku 2023 slavnostně zpečetěna podpisem komplexní veřejnoprávní dohody (Obr. 5).

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz